

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Сабатовська Інна Сергіївна

канд. соціол. наук, викладач

кафедри педагогіки і психології

Національний фармацевтичний університет

АНОТАЦІЯ. В статті аналізуються сучасні тенденції формування професійної культури спеціалістів. Обґрунтовується, що рівень професійної культури залежить від якості довузовської і вузовської підготовки, спрямованості професійних інтересів і інтенсивності соціалізації майбутнього спеціаліста; формування професійної культури спеціаліста залежить від ступеня замотивованості до навчання; на рівень професійної культури впливає участь в суспільному житті і рівень сформованості громадянської відповідальності.

Підкреслюється, що формування професійної культури є однією з пріоритетних завдань національної освітньої системи, успішне виконання якої суттєвим чином буде сприяти соціально-економічному і духовному відродженню України, реалізації планів її інтеграції в європейське суспільство.

Ключові слова: вища освіта, професійна культура, професійна спрямованість, професійний інтерес, пізнавальний інтерес, професійна діяльність.

SUMMARY. The article deals with the questions of professional culture of specialists and determination of optimum ways on perfection of this process in the conditions of passing to informative civilization.

A concept «Professional culture specialist» is grounded in the context of structural and functional approach, through unity of professional qualities of subject of labour, degree of domain to them by achievements and spiritual development of individual and society in the conditions of included in European educational space. It is underlined in work, that forming of professional culture is now one foreground jobs of the national educational system, successful implementation of which will be instrumental in a substantial measure the socio-economic and spiritual revival of Ukraine, realization of plans of its integration in European Community.

Key words: height education, professional culture, professional interest, professional orientation, professional activity.

Ефективна організація професійної підготовки фахівців у надзвичайно динамічних умовах ХХІ ст. вимагає найбільш характерних особливостей постіндустріального суспільства, а саме: глобалізації, інформатизації, загострення конкуренції на ринку праці, неперервного зростання культури особистості і, зокрема, професійної культури. Без вирішення питань підвищення рівня професійної культури фахівців, здатних задовольнити потреби сучасного суспільства, неможливо забезпечити ні економічний, ні політичний, ні культурний розвиток у жодній країні. Необхідне обґрунтування стратегій формування професійної культури як стрижневого питання у взаємодії освіти і культури, визначення ролі й можливостей вищої школи, що

зкладається у фундамент концептуального осмислення особливостей сучасних освітніх тенденцій й освітніх технологій.

Останнім часом ми все частіше звертаємося до питань культури. Вона посідає найвагоміше місце і як предмет дослідження, і як чинник, вагомий для пояснення, розуміння поведінки людей, а особливо майбутніх фахівців, оскільки вони більш сприйнятливі до змін і розпочинають самостійне трудове життя. Вирішення цих питань стає одним із пріоритетів державної політики України. Звідси виникає найгостріша необхідність розробки широкого спектра проблем, пов'язаних із процесом формування професійної культури й механізмами її розвитку. Ефективна професійна підготовка майбутнього фахівця вимагає детального аналізу особливостей формування професійної культури, виявлення й визначення сформованих суперечностей із позицій системного та структурно-функціонального підходів. Підготовка фахівців у вищій школі сьогодні недостатньо досконала як на сучасні культурно-ціннісні позиції і не дає належного наукового обґрунтування практиці вузівського навчання. Разом із тим саме висока професійна культура відповідає визначальним світовим освітнім тенденціям і реально може сприяти соціально-економічному й духовному відродженню України, її інтеграції в європейське співтовариство.

Осмислення важливої ролі культури в цілому і професійної культури зокрема спонукає до оновлення методів якісної підготовки фахівців та їх первісних уявлень про майбутню професійну діяльність. На сьогодні вивчення феномена професійної культури набуло особливої актуальності, оскільки це сприяє вдосконаленню управління діяльністю й розвитком окремих соціально-професійних груп.

Всебічне дослідження професійної культури почалося фактично лише наприкінці ХХ століття, хоча елементи цього поняття активно розроблялися й раніше в педагогічних працях Я. Коменського, І. Песталоцці, В. Сухомлинського та ін. У науковій літературі ХХ століття педагоги, психологи й соціологи (В. Астахова, Н. Крилова, В. Лозовой, Н. Костенко,

М. Лукашевич, Д. Маркевич, В. Оссовський, Г. Соколова та ін.) приділяли значну увагу розкриттю окремих аспектів цього поняття, що надало йому міждисциплінарного характеру [1; 3; 9].

Аналіз сучасних досліджень (О.Г.Романовський, О.С.Пономарьов, О. В. Шевцова та ін.) свідчить про орієнтацію нашої системи вищої освіти на інформаційно-знаннєву модель, недостатню адаптованість випускників ВНЗ до вимог ринкової економіки, про слабку представленість базових умінь та навичок (кваліфікації, компетенції), що мають надпрофесійний характер [5; 6; 7].

З огляду тенденцій формування професійної культури фахівця, слід зазначити, що інтеграція вищої освіти, науки й виробництва є основою оновлення змісту та технологій навчання й виховання майбутнього фахівця, чинником, що зміцнює єдність і взаємодію навчальної, науково-дослідної і професійної діяльності. Ці види діяльності тісно пов'язані між собою, хоча для кожного з них характерними є своя специфіка й особливі засоби формування цілісної культури особистості.

Через те, що успішність навчальної діяльності зумовлює в майбутньому ефективність професійної діяльності фахівця, виникає необхідність розгляду питань, що стосуються формування професійної культури у вищій школі, якісного навчання, яке дає студентам почуття відповідальності за власні перспективи, руйнує інфантилізм і утриманство, сприяє поліпшенню їх професійної й особистісної підготовки до праці й життя в цілому. Сучасна ситуація на ринку праці, проблеми працевлаштування випускників, визначення їх життєвих перспектив, насамперед, зумовили необхідність кардинального оновлення змісту освіти, проведення суттєвих змін в освітній та професійній підготовці майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. Розвиток навчально-пізнавальної діяльності зумовлюється сформованістю пізнавальних інтересів, а освоєння професійних знань, умінь та навичок, готовністю до професійної діяльності пов'язане з наявністю професійних інтересів. Тому, для

підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців необхідно, щоб навчально-пізнавальна діяльність трансформувалася в навчально-професійну.

У процесі професійної підготовки має здійснюватися усвідомлення особистістю мотивів навчання, реалізація зв'язку навчальної й професійної діяльності, формування професійної спрямованості й готовності до виробничої діяльності. Проблема формування професійної культури майбутнього фахівця нерозривно пов'язана із проблемою визначення професійних інтересів особистості, а саме студентської молоді, тому що власне вони готуються до складної й відповідальної діяльності, що потребує активного творчого початку, захопленості обраною професією, глибокого інтересу до неї.

Тобто, вагоме значення має *професійний інтерес* як активна вибірна спрямованість особистості до змісту професійно-трудової діяльності та як способу реалізації потреб у самовираженні, самореалізації і *професійна орієнтація* як схильність й можливість вибору абітурієнтом навчального закладу, студентом – дисциплін та рівня їх вивчення. Формування свідомого ставлення до праці, на нашу думку, тісно пов'язано з розвитком професійних інтересів. Ці суб'єктивні чинники повинні вирішуватись в органічній єдності, що особливо важливо у формуванні професійної культури майбутнього фахівця.

Як феномен особистості, професійний інтерес студента проявляється в різнобічних формах його діяльності в умовах вищої школи – у навчальній, науковій, суспільній, виробничій та ін. Але фіксується він не взагалі в показниках форм діяльності, а лише в тій їх системі, що характеризує ставлення студента до обраної професії. Цікаві для нас у цьому зв'язку показники умовно поділяються на такі: внутрішні й зовнішні. До внутрішніх належать суб'єктивні прояви ставлення до змісту професії, що виступають у ролі активізаторів різних форм діяльності студента, до зовнішніх – характер і результати діяльності, спрямованої на пізнання специфіки змісту майбутньої діяльності, її вимог, а також на освоєння професійного досвіду.

Вищий рівень розвитку професійної культури майбутнього фахівця передбачає відповідний ступінь сформованості ціннісних, професійних,

соціально-значимих характеристик його активності, у тому числі почуття соціальної відповідальності, громадянського обов'язку, готовності служити громадським інтересам. Організація пізнавальної діяльності детермінує формування професійних інтересів внаслідок того, що розвиток діяльності у процесі професійної підготовки відбувається поетапно: від навчально-пізнавальної до навчально-професійної, а від неї – до реальної професійної діяльності. Тому, слід не тільки озброїти людину фаховими знаннями й уміннями у сфері даної професії, але й методами навчальної діяльності, за допомогою яких здобуваються знання й формуються відповідні вміння та навички.

Наявність професійних знань і вмінь оперувати цими знаннями в практичній діяльності – явища неоднорівневі. На практиці фахівець стикається з величезною кількістю найрізноманітніших фактів, явищ і ситуацій, для аналізу яких і вишукування оптимальних шляхів вирішення потрібна не репродуктивна діяльність, але творче осмислення. Безумовно, знання є необхідним елементом та передумовою практичної діяльності. О. С.Пономарьов пише: «Дійсної ефективності підготовка фахівців у вищій школі набуває тільки за умови забезпечення єдності знаннєвого, діяльнісного та особистісного підходів до вибору змісту освіти та організації навчально-виховного процесу з виразною культуротворчою його орієнтацією. Адже без необхідної суми знань неможливо опанувати відповідною діяльністю, а особистісний розвиток людини реалізується лише у процесі її діяльності. Необхідною передумовою самореалізації людини стає наявність у неї певного рівня загальної і професійної культури» [3, с.45].

Спираючись на думку Н. Сальникова, що «сучасне життя потребує, по-перше, глибоких професійних навичок і в цьому сенсі передбачає навченість конкретним видам діяльності, по-друге, готовність до кількарразової зміни своєї діяльності, переходу від діяльності «уже освоєної до більш складної (або відмінної) у найкоротший термін і з мінімальною затратою зусиль» [6, с.51], відзначимо, що зміна вимог до рівня кваліфікованих знань і вмінь фахівців

призвела до того, що фахівець повинен мати високий рівень функціональної гнучкості, а для цього йому необхідні знання фундаментальні й вузькофахові в суміжних галузях наук, він має виробити навички структурного підходу до вирішення різних професійних завдань і проблем.

Зважаючи на вищесказане, ми бачимо, що кваліфікаційні вимоги вийшли за межі професійних стандартів і передбачають ширший спектр знань і вмінь. У зв'язку з цим системі управління освітою необхідно бути поширеною на всі життєві стадії індивіда, забезпечуючи потенціал професійного й соціального розвитку протягом всього життя людини. Освіта повинна мати безперервний характер, пов'язаний із постійним підвищенням професійної кваліфікації фахівця. Процес впливу мінливих зовнішніх факторів на систему професійної освіти представимо у вигляді взаємозалежних ланок: соціальні, економічні, політичні зміни; зміни професійних вимог до фахівця; зміни в системі вищої професійної освіти. Таким чином, здобувши освіту, фахівець може не тільки «втриматися», але й «закріпитися» у соціальній ієрархії й укріпити свої позиції в установі, де він виконує свою професійну діяльність.

На нашу думку, професійна культура складається як результат саме всебічності підготовки, орієнтованої на професійну майстерність. Таким є один із принципів організації навчальної діяльності студентів у навчально-виховному процесі ВНЗ. Інший принцип – забезпечення умов для поглиблення вмотивованості їх навчальної діяльності, розвитку їх зацікавленості й відповідальності за результати навчання. Навчання – основний вид діяльності студентів, тому воно відіграє найважливішу роль у формуванні професійної культури майбутнього фахівця.

Вимоги до рівня професійної культури майбутнього фахівця починаються з вимог до рівня його фахових знань, вмінь та навичок. При цьому звертається увага на такі характерні риси розвитку студента як майбутнього фахівця: по-перше, збільшення обсягу фундаментальних знань і вмінь, які забезпечують більш складний, ніж колись, зміст праці; по-друге, удосконалювання їх структури, що й збагачує особистісний зміст праці й розширює функції фахівця

в перспективі. На сучасному етапі розвитку виробництва, науки й культури, однак, важливо не багато знати, а продуктивніше використовувати знання. Потрібне підвищення значимості творчої активності фахівця, у зв'язку із чим в умовах демократизації й гуманізації суспільних відносин типовою фігурою стає ініціативний, а не просто грамотний фахівець.

У системі вищої освіти зростає потреба в розробці на новій, проблемній основі, навчальних програм, навчально-методичних видань, у використанні проблемних форм навчання до навчально-дослідницької роботи й виробничої практики студентів та сучасних педагогічних технологій. «Полігоном» для апробації нових методичних прийомів можуть стати семінари. Диверсифікація форм проблемного семінарського заняття – бесіда, обговорення доповідей, вільна дискусія, розв'язання проблемних завдань із елементами дослідження, обговорення наукової літератури, захист і опанування тез доповідей, теоретична конференція, проблемний аналіз актуальних статей – усе тією чи іншою мірою формує наукову культуру й світогляд майбутнього фахівця, розуміння методології науки, аналітичні здібності та ін. Слід зазначити, що інформаційне суспільство дає можливість поступового поліпшення матеріально-технічної бази ВНЗ, яка відкриває більші можливості організації фондів і нагромадження кращих зразків педагогічної творчості. Наприклад, створюються електронні підручники з багатим фондом записів кращих лекцій і консультацій для використання їх і в навчальному процесі, і в самоосвіті студентів.

Якість навчальної діяльності студентів визначається також якістю педагогічного спілкування, культурою спільної діяльності викладача й студента. В умовах реорганізації навчальної діяльності змінюється і якість відносин «викладач – студент», змінюється обличчя кафедри, зміст її діяльності. Набувають більшої ваги її дослідницькі й виховні функції. У цих умовах сама кафедра не може розглядатися як колектив винятково викладачів. Якщо ставиться завдання посилення впливу на студентів наукових шкіл, традицій кафедр, вирішити його можна, установлюючи нові принципи колективізму

(педагогіки співпраці) викладачів і студентів, за допомогою яких в кінцевому результаті й можлива творча індивідуальна робота з кожним майбутнім фахівцем.

Водночас кардинальні зміни, що відбуваються у сфері освіти, розкривають ряд певних консервативних тенденцій, що зберігають свою силу й вплив у викладацькому середовищі. Як вважає А. В. Макаров: «тільки викладач нового, творчого типу, що володіє широкими метазнаннями й продуктивними професійними здібностями, може брати участь в оновленні освіти й виховання. Про творчий характер його педагогічної й наукової діяльності свідчить уведення в лекційні курси й індивідуальну роботу зі студентами новітньої інформації найширшого профілю, постійне методичне оновлення викладання, авторське читання курсів і спецкурсів, творче стимулювання самостійної роботи й самоосвіти студентів, гнучкість методичної творчості» [1, с.17].

Аналіз сучасних тенденцій підготовки і формування професійної культури фахівців у вищих навчальних закладах виступає одним із результатів соціалізації особистості майбутнього фахівця й у цьому сенсі підпорядковується її загальним закономірностям. Це дозволяє зробити кілька висновків.

По-перше, професійна культура майбутнього фахівця, як і його загальна культура, являє собою результат значної систематичної й цілеспрямованої виховної роботи і цілеспрямованого впливу зовнішнього соціального середовища. Безперечно, із часом цей вплив усе більше доповнюється зусиллями самої людини, її власною усвідомленою діяльністю із самовиховання й самовдосконалення. У зв'язку із цим, при аналізі рівня професійної культури слід зазначити його істотну кореляцію з особистісними якостями індивідуума, із системою його життєвих цінностей і орієнтирів, загальнокультурною підготовкою. Іншими словами, професійна культура майбутнього фахівця значною мірою визначається соціальним середовищем, у якому він виховувався, і прийнятою в цьому середовищі сенсожиттєвою, ціннісною й морально-етичною парадигмою. Рівень же професійної культури

залежить від спрямованості професійних інтересів й інтенсивності процесів соціалізації особистості студента як майбутнього фахівця.

По-друге, як свідчать дослідження О. Г. Романовського, «формування й розвиток особистості студента значно більшою мірою залежить від особистості викладача, ніж від характеру й змісту спеціально організованих виховних впливів» [4, с.54]. На наше переконання, професійна культура майбутнього фахівця являє собою цілісне утворення і є результатом цілісного навчально-виховного процесу. У цій якості вона виступає своєрідним проявом синтетичної взаємодії змісту професійної освіти й виховних впливів вищої школи. Активний вплив на виховання студентів, у тому числі й на формування професійної культури, здійснюють належним чином організована аудиторна й позааудиторна робота, заняття фізичною культурою й спортом, різні заходи щодо естетичного виховання, виробнича практика та ін. Безперечно, сподіваний вплив тут буде ефективним лише за умови належної уваги викладачів до виховних аспектів навчальної діяльності.

Професійна культура фахівця значною мірою зумовлена впливом на його особистісне формування й розвиток окремих яскравих, неординарних особистостей викладачів, яких йому доводилося зустрічати в процесі навчання. Як свідчать результати досліджень, такий особистісний вплив викладачів на розвиток загальної й професійної культури фахівця виявляється досить сильним і тривалим. Як стверджує О. С. Пономарьов, «професійна культура набагато менше залежить від віку чи стажу роботи людини, ніж від сили й характеру впливу на неї колишніх наставників. Нерідко трапляються випадки, коли рівень професійної культури молодого випускника університету виявляється більш високим, ніж у зрілого фахівця з більшим стажем практичної роботи, хоча кваліфікація останнього, цілком природно, завжди буде перевищувати кваліфікацію новачка» [3, с.44].

По-третє, професійна культура майбутніх фахівців разом із цінніснозначимим сприйняттям професійної діяльності виступає вищим проявом їх відповідності соціальним вимогам до професіоналізму й

особистісних якостей сучасного фахівця. У цій якості вона виступає важливим фактором забезпечення високої ефективності спільної діяльності людей. В умовах постіндустріального суспільства розуміння справжнього професіоналізму не може обмежуватися лише високим рівнем професійної компетентності фахівців. Сьогодні це поняття органічно включає професійний інтерес, певну сукупність особистісних якостей, у структурі якої все більш важливого значення набуває професійна культура.

Успішне вирішення завдання формування високої професійної культури фахівців передбачає, що їх підготовка, відповідно до нової філософії освіти, буде мати випереджальний характер. Сьогодні можна окреслити лише найбільш загальні контури сукупності цих вимог, що включають такі традиційні завдання системи освіти, як всебічний розвиток особистості (неоднозначна, навіть у певному сенсі, суперечлива вимога), або максимальне розкриття творчого потенціалу особистості, формування високої професійної компетентності. Освіта має сформувати в майбутнього фахівця такі особистісні структури й здібності, які дозволили б йому самостійно орієнтуватися в професійному світі й вибудовувати вектор свого професійного зростання.

Список використаних джерел:

1. *Астахова В. І.* Вік XX: реформи в українській вищій школі: прогр. і матеріали V Багаліїв. читань, 5 листоп. 2002 р., Харків / Ред.: В.І. Астахова; Народ. укр. акад. — Х., 2002. — 220 с.
2. *Костенко Н. В.* Ценности профессиональной деятельности / Н. В. Костенко, В. Л. Оссовский. — К., 1986. — 151 с.
3. *Лозовой В. А.* Культура личности и ее формирование / В. А. Лозовой, И. Н. Пугина. — Х., 1991. — 104 с.
4. *Макаров А. В.* Компетентностная модель социально-гуманитарной подготовки выпускника вуза / А. В. Макаров // Высшая шк. — 2004. — № 1. — С. 16–21.
5. *Пономарев О. С.* Формування гуманітарно-технічної еліти як одна з передумов відродження України / О. С. Пономарев // Теорія і практика упр. соц. процесами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. — 2001. — № 4. — С. 3–13.
6. *Пономарев О. С.* Модель соціальної складової професійної діяльності фахівця / О. С. Пономарев, С.О. Заветний. — Х., 2008. — 48 с.
7. *Романовський О. Г.* Проблеми формування особистості лідера / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов. — Х., 2000. — 193 с.
8. *Сальников Н.* Реформирование высшей школы: концепция новой образовательной модели / Н. Сальников, С. Бурухин // Высшее образование в России. — 2008. — № 2. — С. 3–11.
9. *Соколова Г. Н.* Труд и профессиональная культура: (опыт социологических исследований) / Г. Н. Соколова. — Минск : Изд-во Белорус. гос. ун-та, 1980. — 144 с.